

УДК 821. 161. 2-6. 09

Пухонська Оксана

ОБРАЗ МІСТА У ПОЕЗІЇ АВТОРІВ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті окреслено особливості образу міста в сучасній українській поезії. Також проаналізовано різноманітність вияву актуального образу та проведено паралелі між текстами кількох авторів одного покоління. Автор досліджує специфіку смислового наповнення урбаністичної лірики, її значення та місце в сучасному літературному процесі загалом.

Ключові слова: поезія, образ, текст, місто, урбаністичний простір, ліричний герой.

В статье определяются особенности образа города в современной украинской поэзии. Также проанализировано разнообразие актуального образа и проведены параллели между текстами нескольких авторов одного поколения. Автор исследует специфику смыслового наполнения урбанистической лирики, ее значение и место в современном литературном процессе.

Ключевые слова: поэзия, образ, текст, город, урбанистическое пространство, лирический герой.

The article outlines peculiarities of the image of the city in the modern Ukrainian poetry. Also it is analyzed different interpretations of this image and compare of it in different texts. The author of the article research plot's specific of urbanistic lyric and it's place in the modern literature process.

Key words: poetry, image, text, city, urbanic space.

Постановка проблеми. Українська поезія впродовж усього періоду свого існування займала провідні позиції серед інших родів вітчизняної літератури. Причини цьому варто вбачати в етнопсихологічних та соціокультурних аспектах, зокрема у

фольклорному характері національної ментальності чи, радше, сентиментальності. Однак тема міста у поезії, як і загалом в українській літературі загалом, виникає доволі пізно як реакція на соціальний чинник, яким стала індустріалізація вітчизняного суспільства наприкінці XIX та на початку XX століть. Культурним осередком впродовж тривалого часу усе одно залишалося село. Відтак українська література XX століття наполегливо тяжіла до інтерпретації Міста як негативного, всепоглинаючого Молоху, Міста-Привида (наголошуємо на парадигмі: В. Підмогильний, ранній В. Сосюра, Б.-І. Антонич), власне, до образу продажного Міста [1, с. 9-10].

Вже у літературі перших десятиліть минулого століття місто стає не просто художнім простором, а й персонажем і текстом, останній розкриває перед митцем безліч шляхів інтерпретацій. За Я. Поліщуком, у літературі XX століття місто є не лише мотивом, темою чи культурним топосом; воно заклало основи новітньої культури з її характерними, питомо урбаністичними формами [12, с. 117].

Початок нового, XXI століття в художній словесності став періодом домінування урбаністичного простору у форматі літератури, зокрема поезії. Центр соціального, економічного, політичного і, найголовніше, культурного життя остаточно перемістився у Місто. Настав час творення текстів якісно нового характеру, де середовище міста є не просто локусом чи хронотопом, але є самодостатньою темою. Урбанізм означає спосіб життя [7, с. 198]. Людина стає частиною міста, яке задовольняє її фізичні, фізіологічні і частково метафізичні потреби, проте залишається ніша, яка потребує абстрагування від обмеженого простору, безперервного руху, що часто є метафоричним зображенням урбанізованого середовища. В контексті психологічного осмислення проблеми можемо говорити про трагедію особистості, яка полягає не так у позиціонуванні себе в певному просторі, як радше у неможливості самоідентифікації у цьому ж просторі. Актуальність осмислення такого явища продиктована недостатньою кількістю в національному літературознавстві монографічних праць, де було би проаналізовано нову українську поезію з позицій урбаністики. Обраний аспект аналізу пропонує багате смислове поле для філологічної інтер-

претації, а також для заглиблення в специфіку сучасного вірша взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському літературознавстві останніх років сучасна поезія досліджена на рівні рецензій, відгуків та критичних статей на окремі видання, антології, добірки тощо. Урбаністична тематика у поезії молодих авторів знаходить себе у ґрунтовних дослідженнях сучасної літератури загалом, таких як праці Т. Возняка [2], Т. Гундорової [4], Я. Поліщука [12; 13], Р. Харчук.

Мотив міста в постмодерній українській поезії перетворюється у своєрідний метамотив. Причиною цьому є не лише вищезазначені чинники, а й психологічний фактор. Його суть полягає в тому, що всі ці аспекти формують відчуття самотності ліричного персонажа, в результаті чого відбувається глибинне переосмислення власного місця в соціумі по відношенню до себе та інших, що і спричиняє саме таке поетичне самовираження молодими авторами.

Вартою уваги є досі актуальна дихотомія відносин місто/ село в літературній проекції. Якщо на початку минулого століття тема міста у творчості поетів була означена як противага сільським мотивам, а причиною були відповідні літературні процеси, які мали загалом на меті таку точку зору, то сьогодні місто стає мотивом творчості як окремий індивідуальний образ, що не протиставляється, а навпаки, часто репрезентує себе як єдиний і незамінний.

Загалом постмодерна поезія – поезія синонімічна урбаністичній. Навіть якщо образ міста не виписаний конкретно, то дуже часто він проектується самою істотою ліричного персонажа, його світоглядом, відчуттями, роздумами, рефлексіями. Така ж, мабуть, свідомість покоління, яке вливається у літературний процес із різних боків, проте, так чи інакше, доходить до позиціонування себе саме в міському часопросторі, де або проростає, або губиться серед стоголового шуму-крику новочасного простору поетичного.

Мета статті. Проблема дослідження урбаністичної тематики у поетичному тексті нашого часу, незважаючи на свою актуальність, залишається на маргінесі літературознавчих дискурсів. Тому ця стаття покликана виявити художні особливості образу

міста, його різні смислові варіації в поетичній інтерпретації авторів покоління Міленіуму.

Виходячи з позицій постструктурального розуміння тексту (Р. Барт, Ж. Деріда та ін.), трактуємо це поняття максимально широко, а саме таким чином, що урбаністичний простір постає перед нами не лише як середовище, у якому існує ліричний персонаж, а як локус, який формує його, співіснує разом із ним, сам стає ліричним персонажем.

Виклад основного матеріалу. Місто як поетичний образ стає антропологізованим ліричним персонажем, тому що не мислиться поза контекстом людини. І в цьому випадку здебільшого мається на увазі не людина як його частина, а радше місто стає частиною людини, інструментом позиціонування себе у просторі і часі, що часто постає як замкнутий. Наприклад, у вірші С. Ушкалова “Перипатетика блюз”: *“я блукаю по пам’яті майданами міста / і знову не бачу неба / десь там крізь розпечені надра бетону / проростають мої дерева”* [5, с. 279]. У цьому випадку місто – образ уяви, продиктований конкретними візіями пам’яті. Проте образ типовий і характерний – простір бетону, у якому не видно неба, у якому ліричний герой блукає чи то у пошуках втраченого часу, чи у пошуках себе. За В. Цибульком, це можна назвати черговим освоєнням “простору і часу покоління, котре здатне обрахувати втрачене” [14, с. 73].

Суїцидним і апокаліптичним світом представлене місто у диптиху Лариси Радченко “Урбаністичне (Місто Каїна)” та “Урбаністичне (Місто Авеля)”. Інтертекст із біблійним сюжетом у цьому випадку прочитується через приреченість, фатальність, абсурдність, смерть міста як чогось світлого, чистого, органічного; натомість те, що чуже людській природі, залишається. І в цьому треба тривати, бо безперервним є *“місто в нашійнику зашморгу з вигнутих колій / кліпає сонно повіками вікнами офісів / всюди реклами молитви святій кока-колі / і непорочності тампаксів-памперсів-олвейсів”*, у той час як *“місто лежить в березневному сні – напівкомі / відблиски фар ріжуть вени його асфальтовані / краплі з дахів неприємно так сиплють за комір / люди за зиму забули навіщо і хто вони”* [10, с. 189]. У літературі модернізму досліджуваний топос здебільшого постає у

бінарній опозиції “Людина – Місто”, які ані доповнюють одне одного, ані взаємовиключають.

Я. Поліщук пише про відчуженість міської культури новітніх часів від українства, зокрема через мову, яка була витіснена на маргінес у процесі русифікації [13, с. 10]. У нашому контексті можемо говорити про відчуженість особистості в урбаністичному просторі, без якої, власне кажучи, культура не може формуватися. У Галини Бабак знаходимо такий текст: “*Дивакуватий старий шукав вихід у стіні / в метро. / – Дівче, а де тут двері? / Розгубилася...*” [9, с. 316]. Окрім проблеми освоєння міського простору, який постає в образі “метро”, маємо до справи з проблемою сприйняття його представниками двох генерацій. У образі “старого” представлено власне Людину, яка є однією з ланок вищезгаданого протиставлення. Ця людина шукає виходу із того, що їй неприродне. Сам факт пошуку виходу із метро, якого немає, апелює до розуміння несприйняття міста як замкнутого простору. Більшого контрасту додає “розгубленість” ліричної героїні, яка не те що не знає, де вихід, а навіть не задумується над цим. Для неї це середовище звичне, буденне. Для представників сучасного покоління традиційна опозиція місто/село вже втратила значення. І навіть якщо сприймають місто як “бетонного монстра”, їм не важливо, де вихід, чи є він, а радше де їхнє місце у цьому просторі.

Ілюстрацією такого висновку може стати поетичне бачення міста Яною Климентовською, у якої:

...місто зав'язує шию плетеним шарфиком...

...місто стирає зі стін учораїнніх героїв...

...місто фарбує обличчя штучними барвами...

...з містом щоденно мусиш ставати до бою... [6, с. 120]

У цьому контексті звернемо також увагу на те, що доволі часто образ міста представлений не в безпосередньому своєму вияві, а через інші образи, які асоціативно пов'язані з провідним мотивом. Характерними в такому плані є рядки з поезії Ігоря Вовка, які, навіть вирвані з загального контексту, візуалізують перед читачем образ міста, даючи йому певну характеристику: “*Машини, машини, машини, машини... / Будинки врізані в небо мов скелі...*”, “*Дороги, вокзали, мости і алеї... / Руки до сонця здіймають дерева – / Сонце з бетону –*

сіре мов скеля...” [8]. Такого ж настрою надає своєму твору “Склавши в човник дитячі пальчики...” й Ірина Зеленько. Але авторка вносить у свій контекст ще й мотив несумісності міського конгломерату із природою, а тому звертає увагу на те, що “*На щербатім бордюрі вулиці / Впали квіти, автом зіпсовані*” [5, с. 312]. Попри несумісність ліричного персонажа із тим локусом, у якому він перебуває, все ж відчувається певна нероздільність із ним, що Л. Гінзбург вважає цілком природним для поезії “урбаністичної епохи” [3, с. 112].

Але згаданий вище мотив не є домінантою досліджуваної проблеми. Поезія власне про місто також має інший, цілком протилежний свій вияв. З цієї точки зору візьмемо до уваги твори, в яких місто постає як своєрідна оаза людського світосприйняття, де людина перебуває із цим середовищем у цілковитій гармонії, відкриваючи в собі всю його красу і здатність до співжиття із особистістю, формуванням її. Таке місто – не монстр, а продукт людського мистецтва, якому властиві естетичні характеристики. Хоча тут проявляється суттєва різниця у тематичному спрямуванні та внутрішній мотивації творів. Основним чинником, який формує позитивний образ урбаністичного середовища, є його внутрішнє сприйняття, основане на позиції настроєності. Як ось, наприклад, у Дмитра Чистяка: “*у розповні осінньої днини / ізійду я на київський пагорб / що шпиниться й досниться / тремко*” [6]. Спостерігаємо смислову колористику образів, яка формує характерний настій тексту, відриваючи його від розуміння міста як обмеженого простору. Цей простір наповнений експресією ліричного персонажа, в очікуванні якого позитивне налаштування себе на сприйняття того чи іншого явища. Натомість ліричний персонаж Макса Лижова у тексті Києва вбачає “*місто-плач у відлунні воронячих зграй*”, де “*надзвуківий швидкісний трамвай замріявся про місто-нескінченність*”, а в той час “*між містом на дні і містом на дніпрі – / місто-прірва*” [5, с. 144-145].

У Альбіні Маляр: “*призахідне сонце / запалює вікна / міста / в якому хочу / народжуватися / і помирати / любити / і належати щодня...*” [11, с. 11]. Лірична героїня визнає, що виростає у цей простір і виростає в ньому як індивідуальність, бо тільки в ньому може бути і збутися: “*для повного щастя / мені потрі-*

бен / мегаполіс”. Натомість ліричний персонаж Олега Коцарева сподівається, що “...це ж навіть можна повірити що картопляний / кальян міста не згасне” [9, с. 14].

Висновки. По-перше, урбаністична тематика є провідною в поезії молодих авторів, що пояснюється остаточним переміщенням літературного життя у міський локус. По-друге, образ міста у ліриці молодих авторів здебільшого постає як замкнуте неорганічне середовище, якому протистоїть людська сутність, проте все ж намагається знайти своє місце, сформувати власну ідентичність. По-третє, на противагу сірому, шумному, закам’янілому стереотипові міста постає інший образ: середовища, в якому “хочеться народжуватись”. По-четверте, урбаністична тематика молоді української поезії цілком вписується у річище постмодерного літературного дискурсу, про що свідчить її експериментальний характер та гра зі смислами. У цьому плані часте використання образів і мотивів міста маркує базовий часопростір нової літературної генерації.

Список використаних джерел:

1. Біла А. Від ломки до ломки... (лірика Сергія Жадана) / Анна Біла // Кальміус: Літературно-мистецький альманах. – 2000. – № 1-2. – С. 8-9.
2. Возняк Т. Феномен міста / Тарас Возняк. – Львів: Бібліотека журналу “Ї”, 2009. – 334 с.
3. Гинзбург Л. Я. О лирике / Л. Я. Гинзбург. – Ленинград: Сов. пис., 1986. – 301 с.
4. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн / Тамар Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
5. Дві тони: Антологія поезії двотисячників. – К.: Маузер, 2007. – 302 с.
6. Ірпінські світанки: поезія і проза учасників всеукраїнської наради молодих літераторів 2007 року. – Біла Церква: Буква, 2008. – 220 с.
7. Іщенко В. Г. Рання творчість В. Стуса в контексті урбаністичної проблематики новітньої літератури / Віктор Іщенко // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2011. – Вип. 21. – С. 197-207.
8. Клуб Поезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poetryclub.com.ua>

9. Літпошта: (збірка молоді поезії, і не тільки...) / упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський. – К.: Вид-во Жупанського, 2009. – 317 с.
10. ЛяЛЯК. (Львівська літературна криївка): Антологія поезії 2000 рр. / Упорядник Марія Шунь. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2010. – 264 с.
11. Маляр А. Урбаністична сповідь / Альбіна Маляр. – К.: Нео-палима купина, 2006. – 72 с.
12. Поліщук Я. О. Із дискурсів і дискусій / Ярослав Олексійович Поліщук. – Харків : Акта, 2008. – 288 с.
13. Поліщук Я. О. Ревізії пам’яті : літературна критика / Ярослав Олексійович Поліщук. – Луцьк : ПВД “Твердия”, 2011. – 216 с.
14. Цибулько В. Майн кайф. Книга для народу / Володимир Цибулько. – Львів: Кальварія, 2000.